

NOTES PER A L'ESTUDI DE L'HOSPITAL GENERAL DE MALLORCA (SEGLES XIV-XVI)

Mª José BORDOY BORDOY
Esther CRUZ PÉREZ

1. Estat de la qüestió

El nostre objectiu amb aquesta comunicació és apropar-nos a la situació sanitària just abans i poc després de la unificació dels hospitals existents i la creació de l'Hospital General el 1456.

En primer lloc donarem una visió de la condició hospitalària prèvia a la unió, i esmentarem alguns dels centres assistencials més destacats del moment, com puguin ser Sant Andreu i Santa Catalina, per després analitzar el procés de fusió que es dugué a terme d'una manera gradual i progressiva.

A partir de les Ordinacions de 1514¹ dictaminades pel Gran i General Consell desenvoluparem aspectes tals com la funció sanitària, beneficoassistencial i administrativa de la institució.

El tercer punt a tractar serà el tema econòmic, ja que sense les aportacions tant dels poders públics, en aquest cas la Universitat, les donacions eclesiàstiques, com dels particulars, així com de totes les almoines recaptades tant a Ciutat com a la Part Forana, no hagués estat possible el manteniment de l'Hospital. El més comú, pel que fa a les donacions privades era apel·lar a l'almoïna per garantir el sosteniment de la institució. L'inconvenient eren les fluctuacions a les quals estaven sotmeses les assignacions, sovint modestes i precàries. Per aquest motiu, amb la intenció d'assegurar-se mitjançant subvenció pública el sanejament de la seva economia, el centre es va dirigir als jurats amb peticions d'ajuda, sobretot en els primers anys de funcionament.

¹ Francesc Riera Vayreda. "Les Ordinacions de l'Hospital General de 1514", *Mayurqa* 22, volum II, 1989, 495-503

Per a l'elaboració d'aquest estudi ens hem basat en fonts documentals, sobretot de les sèries AH, AGC i EU de l'ARM. A més, hem consultat la minsa bibliografia referent a aquest tema que hi ha per part de la historiografia il·lenca, així com de les referències que sobre aquesta qüestió s'han publicat a l'àmbit peninsular.

2. Situació prèvia a la unificació

La institució que millor simbolitzava tots els problemes relacionats amb l'assistència als pobres i malalts era l'hospital, concepte que ofereix amples definicions. A l'Edat Mitjana les funcions que acomplien eren molt variades, perquè al mateix temps eren centres que atenien malalts, llars d'ancians, hospederies per a viatges o orfenats.²

Hi ha una gran quantitat de fundacions hospitalàries ubicades a Ciutat. No obstant, això, s'ha de remarcar que no es tractaven tant de grans infraestructures ben organitzades des del punt de vista administratiu i sanitari, sinó més aviat de petits centres d'acollida amb serveis mínims i alhora insuficients per poder atendre a la gran quantitat de malalts i pobres de la societat il·lenca.

Entre tota aquesta diversitat hospitalària cal esmentar alguns dels centres més rellevants, com és el cas de la Casa i Hospital de Sant Antoni Abad, sota els canonges regulars de Sant Agustí. Va néixer a partir d'una donació de Jaume I a favor de Pere de Tesa, el 13 de setembre de 1230 i s'especialitzà en la cura de malalts del foc de Sant Antoni.

Arran d'unes dotacions de Nunyo Sanç consistents en un benefici i escolania, així com de censos i una alqueria —Santa Eulàlia—, l'Hospital de Sant Andreu es va construir a la plaça de Cort. Pareix que al principi s'anomenava Hospital de Santa Eulàlia. Descrit per Ramon Llull a Evast i Blanquerna, era un dels més importants i disposava d'un cementiri propi i d'una església dedicada a Sant Andreu. El 1309, es va vendre l'heretat de Santa Eulàlia a Pere Burgues per 1.000 lliures. A canvi, Jaume II, amb un privilegi del 23 de desembre de 1309 autoritzà la compra amb diners de béns del reial patrimoni. El 1343, Pere el Cerimoniós designà l'hospital com

² Julio Valdeón. "Problemática para un estudio de los pobres y de la pobreza en Castilla a fines de la Edad Media". *A pobreza e a assistência aos pobres na Península Ibérica durante a idade média*, Actas I Jornadas Luso-Espanólas de Historia Medieval, II, Universidad de Lisboa, 1978, 783-811.

a lloc de reunió dels jurats i el 1386 va dur a terme una reforma a l'edifici i a l'administració. El 1456, es va fusionar amb altres hospitals per crear l'Hospital General. L'administrador de l'any 1452 era Pere Cabrit.³

Santa Magdalena es trobava a les Rambles, on després s'ubicà el convent homònim. Aquest hospital albergà el 1456 un grup de presos, nafrats i malalts pels quals el procurador reial arribà a pagar un salari al guàrdia que els vigilava.⁴

El mateix any, Antònia, vídua de Lluís Roig, administrador de l'Hospital de Santa Magdalena, a través del seu procurador, Antoni de la Fona, causídic i ciutadà, va establir en emfiteusi a Arnau Maiol de Montuïri, un rafal anomenat Puput a la mateixa localitat. Aquesta propietat es trobava baix alou i domini directe de l'esmentat hospital, i confrontava amb una alqueria del ciutadà Francesc de Comelles, un rafal d'en Xamena, un rafal anomenat Axat, i una alqueria d'en Miquel Miralles de Montuïri. A canvi, Arnau Maiol, havia d'entregar una renda de 18 quarteres de forment censals anuals per Sant Pere i Sant Feliu.⁵

L'Hospital de Madona Santa Caterina dels Pobres, situat on ara es troba l'església de Sant Magí, fou fundat per Ramon de Salelles, ric mercader⁶.

A l'arxiu de l'Hospital General s'hi troba un extens document sobre la seva fundació i les seves ordenances. Ramon de Salelles va manar que en dit hospital fossin recollits de manera constant dotze pobres de *menjar i beure*, amb llits per descansar i dormir. Aquests pobres rebien el nom de "confreres de l'hospital de Santa Catalina" i havien de ser mercaders, patrons de vaixells i menestrals venguts a menys (és a dir persones benestants que caigueren en la misèria). Per contra, Salelles no autoritzava la recollida d'infants expòsits.

A la documentació referent a aquest centre hospitalari, hi trobam el càrrec de "ministre", que era elegit per un dels dos administradors de l'Hospital General. Per exemple, Joan de Cauledles, administrador de l'Hospital

³ ARM, Prot. A-95, 69v.

⁴ ARM, RP 3.571, 85.

⁵ ARM, Prot. P-335

⁶ En el seu testament Ramon de Salelles va donar 10 sous en concepte de pans a l'Hospital del Sant Esperit, 2 per Sant Antoni de Viana i 10 pels hospitals de Santa Magdalena i Sant Andreu. Estanislau de Koska Aguiló, "Testament de Ramon de Salelles", BSAL, X, 1903-104, 371.

General, nomenà, el 16 d'octubre de 1495, Martí Solà ministre de l'hospital de Santa Catalina per tractar-se d'una *persona de be leal e dirigent*, en substitució de Palau Fàbregues.⁷ Emperò, l'altre administrador de l'Hospital General, Jaume Joan Zaforteza, es mostrà contrari a aquesta elecció. Zaforteza exposà com a motiu del seu desacord una clàusula en els capítols redactats per Guillem de Salelles, on diu que una de les condicions per accedir al càrrec era la de no tenir fills. Solà tenia una filla i Zaforteza proposà en el seu lloc Mateu Garriga *qui es sols ab muller sens infants*. Finalment, el litigi es resolgué de forma favorable per Zaforteza, quan els jurats decidiren que fos Mateu Garriga qui ocupés el càrrec de forma legítima.⁸

El 24 d'abril de 1431, tingué lloc la següent donació particular a l'hospital de Santa Caterina. Caterina, muller del difunt Antoni Reinés, mercader, va cedir als administradors d'aquest hospital, 24 lliures censals que tenien el seu origen en la suma de diferents rendes que ella recaptava. Així, 16 lliures censals provenien de l'alqueria anomenada Santa Eulàlia, que es trobava en el camí que va de Palma a Calvià i que cada 24 de gener li eren lliurades per part del mercader Bernat Bruni; 6 lliures censals d'una vinya situada prop de la "capella dels orfes" que li rendia Bartomeu Requesens; i les dues lliures restants per una casa que pagava Joaneta per Santa Creu, vídua del mercader Joan Pagès.⁹

Des de 1230 l'Hospital del Rossos o Sancti Spiritus, localitzat a la parròquia de Sant Miquel, fou regentat per trinitaris. S'especialitzà en la recollida d'infants abandonats. Altres centres on es feien càrrec dels infants eren l'hospital dels Orfens de Sant Magí (més tard dels Matginois) baix l'advocació de Madona Sancta Maria dels Desamparats o la Mare de Déu dels Orfes, i els del Sant Esperit de Roma, que acollia les nenes òrfenes i es trobava al carrer Capelleria.

La lepra és una de les malalties més conegudes de l'Edat Mitjana. Amb l'objectiu d'atendre tots els seus afectats –més a nivell espiritual que sanitari, com era comú a l'època-, es va crear al segle XV l'Hospital dels Mesells o de Sant Llätzer, ubicat als afores de la Ciutat, molt a prop d'on va estar l'Hospital de Santa Caterina dels Pobres o d'en Salelles. El 1680 s'unificà amb l'Hospital General.

⁷ ARM, EU 22, 39v.

⁸ ARM, EU 22, 39v.

⁹ ARM, Prot. J-13, 10

Aquest hospital rebia una almoïna per part dels jurats, que es recaptava a les parròquies de la Part Forana. Però, l'1 d'agost de 1460, els jurats reberen a l'instigador dels mesells, Bartomeu Pereta, qui els va informar que moltes parròquies ja no lliuraven la dita almoïna o que es demoraven molt en el seu lliurament.

Finalment, l'Hospital de Sant Joan, de l'Orde santjuanista, donava assistència als cavallers d'aquest orde.

Es poden extreure unes característiques generals de tots els centres esmentats anteriorment. Aquest elevat nombre de fundacions naixien sota iniciatives individuals: nobles, mercaders, ordes religioses... i se sostenien gràcies a les dotacions i llegats piadosos. A més, s'aprecia de cada vegada més la seva secularització.

3. Procés d'unificació de l'Hospital General

Ja s'ha esmentat que un tret definitori de l'assistència a l'Edat Mitjana era la quantitat d'hospitals, sovint modestos, poc eficaços i amb poc nombre de llits. L'espessa xarxa de petits centres sembla que començà a canviar a finals del segle XV amb la política centralitzadora practicada per la Corona d'Aragó. La concentració de la malla assistencial es va dur a terme mitjançant la fusió de petits hospitals nascuts els segles anteriors.

El cas mallorquí va tenir com a model Barcelona. Allà, els principals hospitals fundats entre el segle XII fins a començaments del segle XV s'unificaren per donar lloc a la creació de l'Hospital de Santa Creu i San Pau, erigit per butlla de Benet XIII l'any 1401 i administrat per quatre regents triats per l'Ajuntament i el Capítol de la Seu.¹⁰

Vista la gran quantitat de centres hospitalaris que hi havia a Ciutat i la dificultat que això suposava a l'hora de dispensar assistència i serveis, el Gran i General Consell determinà la unió en un únic centre ja que considerava que *"serie cose sancta e molt útil si los dits hospitals eran units e de aquells tots fos fet un bon hospital e que aquell fos bé administrat..."*

¹⁰ Manuel Riu. "La ayuda a los pobres en la Barcelona medieval: el plat dels pobres vergonyants de la parroquia de Santa Maria del Mar". *A pobreza e a assistència aos pobres na Península Ibérica durante a idade média*, Actas I Jornadas Luso-Espanholas de Historia Medieval, II. Univ. de Lisboa, 1978, 783-811

puscam fer unió e construhyr hun notable hospital... així com a Barchinona e en altres parts se fa e açò no contrestant les disposicions dels fundadors".¹¹

Els propis jurats també recolliren la necessitat que tenia la Ciutat de disposar d'un únic centre sanitari a la correspondència que mantenien amb el rei. El mateix any de fundació de la institució, els jurats exposaren que si tots els hospitals estiguessin units, els pobres estarien millor atesos i l'administració del centre funcionaria amb més eficàcia.¹² Alfons el Magnànim va aprovar la diligència d'unificació i el 1459 es va fer confrare de la Confraria de l'Hospital, lliurant a canvi una certa quantitat de diners en concepte d'almoïna.¹³ La va ratificar el papa Calixt III el 1458.

Un frare, Bartomeu Catany, franciscà i custodi del convent de Jesús, va ser l'encarregat de dur a terme l'empresa. Fou fundador del monestir de Santa Maria dels Àngels (1441) i dels convents de Sóller (1458) i de Sant Francesc de Maó (1459). El rei el va nomenar jutge àrbitre i conservador de l'Hospital General. El seu sepulcre és a l'església de la Sang. Els tres primers hospitals en reunir-se van ser Sant Andreu, Santa Caterina i el del Sant Esperit. El nou hospital va rebre el nom d'Hospital General. Havia de tenir una església o capella, amb els seus capellans. El 1460, Joan II amb un reial privilegi confirmà la immunitat i franquesa de tots els lluísmes i els drets alodials de les cases i el territori per a la fàbrica de l'Hospital General i de tots els béns que en endavant adquiriria la dita casa.¹⁴

El Gran i General Consell va aprovar, el 1514, els Capítols de l'Hospital General. Aquest mateix any s'incorporà l'hospital de Santa Maria Magdalena. Després de la mort del fundador Bartomeu Catany, l'Hospital General passà a ser administrat pel Gran i General Consell, que va aconseguir fer-lo beneficiari de grans privilegis.

Això no obstant, la unificació no va ser immediata. Així l'Hospital de Sant Antoni Abad, l'Hospital dels Rossos o del Sant Esperit i el de Santa Caterina, entre d'altres, continuaren autònoms durant un parell d'anys més. Cap a 1715 va passar a dependre de l'Ajuntament de Palma.

¹¹ ARM, AH,679, 48

¹² ARM, AH 679, 48-49.

¹³ ARM, AH 679, 135

¹⁴ Antoni Gili Ferrer, *La Sang: història i devoció*, Consell de Mallorca, Col·lecció Quaderns de Patrimoni Cultural, 7. Palma, 2002, 14.

4. L'Hospital General

4.1. Tipus de pacients

Les fonts no distingeixen pobre de malalt. El centre va néixer com a *"refugi de tots los pobres aquí naturals de la present ciutat com de todas las vilas de la present illa y generalment de tota nacio stranya y forestera"*.¹⁵ Caldria doncs, analitzar més detalladament el tipus de pacients que rebia el centre.

Pobre i malalt eren sinònims a l'Edat Mitjana. Els límits entre ambdós eren bastant difusos: la malaltia conduïa cap a la misèria, donada la impossibilitat en la qual es trobava la persona per fer feina. A més, la imprecisió i elasticitat del concepte pobresa fan que es pugui ampliar o restringir el seu camp d'implicació. Dins la definició, es podria incloure un llarg llistat de marginats socials: malalts, contrets, cecs, folls, vídues, prostitutes, pobres vergonyants, orfes, ancians, vagabunds.. Encara que el terme tingui múltiples usos, tots els seus integrants tenien uns lligams comuns: representaven els grups més deprimits, mancats de recursos i eren un col·lectiu d'exclusos, marginats i rebutjats.

L'Hospital General acollia tant uns com altres, però en els moments de dificultat per falta d'ingressos econòmics, procurava atendre només els malalts. Així, va manar, l'any 1547, que els pobres vergonyants anessin a demanar ajuda a les seves parròquies, on serien *"mentre ell es encaminats per remediar la necessitat en que estaran per medi de provisio universal secretament faedora"* reservava l'atenció dels *"altres pobres palesos impedits per vallesa o malaltia"*.

Dins aquest món ampli i heterogeni, es podien diferenciar dos col·lectius. Els pobres naturals, tolerats per la societat, és a dir, aquells que queien dins aquesta situació per limitacions biològiques, malalties, vellesa, viduetat... La doctrina cristiana els diferenciava dels pobres deshonestos, caracteritzats per aquells que, estant en condicions de treballar, preferien demanar almoïna i vagabundejar.

Entre les persones més desvalgudes del centre estaven els infants. Foren freqüents els abandonaments per part dels pares tant dels nounats com dels nins amb certa edat a les portes de l'Hospital. L'acte era un recurs habituals en el cas dels infants no desitjats per a les classes més necessitades, sovint

¹⁵ ARM, AH 427, 93

afectades per mancances econòmiques. El major percentatge d'abandonaments es feia de forma anònima i de vegades és difícil esbrinar les seves causes. L'únic material concret és el dels albarans, petits papers deixats pels progenitors fermats a la roba dels infants on s'apunten algunes dades com el nom i el bateig. Els registres assenyalen que el moment de la renúncia quasi sempre es realitzava a la nit, cercant la intimitat i anonimat de l'obscuritat.¹⁶

4.2. Funció sanitària

Els pacients rebien un tractament doble. Per una banda, el material, caracteritzat per la cessió d'un llit, l'alimentació i l'assistència mèdica. I, per altra, l'espiritual, ja que tot hospital es preocupava també per la salut de l'ànima. El nombre de malalts que podia atendre cada hospital depenia de les circumstàncies de cada moment. El 1512, l'Hospital dels Mesells, acostumat a atendre entre 3 i 4 pacients, passà a acollir-ne uns 12, fet que provocà importants problemes davant la manca d'espai.¹⁷

El pacient era atès essencialment des del punt de vista religiós –salvació de l'ànima– abans que com un cos malalt. En tot cas, l'acollida es basava en donar aliment i vestit. Sovint les fonts apunten com "*pobres e folls e contrets e infants petits són alimentats, los quals si no fos lo dit spital moririen*" i que "*en dit loch són tots nodrits e alimentats per causa de les indulgències*".¹⁸

Al servei dels malalts s'hi trobava el següent personal:

El metge visitava els malalts dues vegades al dia i deia als infermers quines medecines havia de prendre cada un, sota la pena de ser despatxat si no feien bé la seva feina. Cobraven cada un 14 lliures.

Joan Alexandre va ser metge de l'Hospital General durant la meitat del segle XV. Mateu Zaforteza apuntava que era "*un gran coneixedor de les arts i de la medicina*" i lamentava la seva mort incidint en el tema de la mancança de metges ("*e axí som restats e despullats de metges*"). Després

¹⁶ Esther Cruz Pérez. "Els infants abandonats de l'Hospital General (1456-1499)", BSAL, LVII, Palma, 2001, 91-104.

¹⁷ Antoni Contreras i Ramon Rosselló. *La asistencia pública a los leprosos en Mallorca (s. XIV al XIX)*, Ed. El Tall, Mallorca, 1990, 44

¹⁸ ARM, AH 684, 54

de la seva mort, els jurats acordaren pagar amb el seu sou Lluçia Colomines, metge de la Morberia i l'Hospital General. Se sap que Lluçia Colomines era doctor en Medicina i va ser l'artífex de la redacció dels estatuts de la Morberia. Segons Contreras Mas, era natural de Perpinyà. Ambdós personatges varen morir l'any 1488.¹⁹

Els metges estaven obligats a realitzar la seva feina de la millor forma possible, encara que eren freqüents les rivalitats i les denúncies per part d'altres persones del mateix gremi. A tall d'exemple, Antoni Nadal, mestre en Medicina, es va presentar davant els jurats el 1491 per demanar l'expulsió del seu company Antoni Alemany tant de l'Hospital General com del de Santa Catalina.²⁰ Aquest Antoni Nadal arribaria a ser metge de la Morberia, i va ser el seu successor Guillem Caldentey.²¹ El 18 de febrer de 1510, Ferran Álvarez, doctor en medicina, protofísic d'Aragó i regent de l'Estudi General Catedralici, en nom seu i d'altres protofísics més, decideix nomenar com a substituït seu el metge mallorquí Antoni Nadal, tal com consta a l'acte rubricat per Francesc Sales, secretari del lloctinent general de Mallorca, Joan Aimerich.²²

L'apotecari cobrava cada sis mesos i s'encarregava dels medicaments. Podia tenir al seu càrrec aprenents del seu ofici a canvi de la seva manutenció (menjar, calçat i vestit). Per exemple, el mercader Gabriel Huguet, el 22 d'agost de 1488, va entregar el seu fill Miquel de 15 anys a l'apotecari Joan Brech, a canvi de tres lliures anuals.²³ El dit Miquel actuaria com a ajudant i aprenent durant quatre anys. El 1514 va ser elegit apotecari Joan de Sant Joan, amb un salari de 15 lliures.

Els infermers eren dos, un home i una dona, i atenien els malalts: la seva salut, la seva higiene, de què dinaven, quins medicaments prenien... Cobraven 24 lliures.

Es desconeix la quantitat de llits dels quals disposava l'Hospital, encara que el seu nombre en moltes ocasions era insuficient per la gran quantitat de

¹⁹ ARM, AGC, 13, 75

²⁰ ARM, AGC, 14, 82

²¹ Mre José Bordoy i Esther Cruz. "La Criança: una aportació humanisítica a la ensenyança", *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals: Al tombant de l'Edat Mitjana*, Institut d'Estudis Balearics, 2000, 311-326.

²² ARM, LR 82, 218

²³ ARM, Prot. 2.637, 41v.

pobres i malalts que s'hi trobaven. Per exemple, el 1517 la Universitat, donada la falta de llits que patia el centre, lliurà 12 llits *ab lur forniment*.²⁴

En el cas de l'Hospital de Santa Catalina, aquests sumaven dotze. Cada llit comptava amb *bona màrfega e un bo matalaff de matxi, e un treveser de ploma e un coxí, e dos parells de lansols de lli, e un cubertor de bort e una flassada de bona borra*.²⁵ Els llençols es mudaven cada quinze dies, igual que la roba interior.

L'alimentació dels malalts incloïa consum de pa, verdura, carn, peix i vi. Els més greus gaudien de dietes especials d'acord amb el tipus de mal que patien, prèvia prescripció del metge.²⁶

4.3. Funció beneficoassistencial

El fet que el centre no acollís exclusivament malalts feia que s'hagués de disposar d'un personal encarregat de vetllar per la part més assistencial i religiosa.

El prior hi tenia la seva residència permanent i era el substitut dels administradors o regents ja que *en absentia dels regents mirara en totes coses com a sobrestanta dels altres oficials de la Casa*. Pareix que era l'encarregat de convèncer la gent més influent de Ciutat per a què recaptessin almoines i també havia de procurar l'aprovisionament de roba per als malalts. A més havia de prendre nota dels béns que tenien els pobres i malalts quan ingressaven al centre i seguidament comunicar-ho al notari encarregat d'anotar-ho al llibre pertinent.

El vicari/capellà i els tres preveres eren triats pels regents per confessar i donar els sagraments als malalts, dir les misses i funerals a la capella de l'església, així com visitar dues vegades al dia els necessitats. A vegades el primer rebia el nom d'agonitzant perquè ajudava els malalts *a ben morir*. També batejava els nins expòsits. Al segle XVIII seran dos els capellans. A més, el 1750, a causa de l'excessiu nombre de malalts, es proposarà

²⁴ Eusebio D.E. Pascual. "Algo de los libros de Determinaciones del Gran i General Consell de Mallorca", *BSAL VII*, 1897-1900, 423.

²⁵ Estanislau de Koska Aguiló. "Ordinacions de l'Hospital de Santa Caterina", *BSAL X*, 1901-1904, 365.

²⁶ Isabel Garau Llompart. "Les Ordinacions de l'hospital de Santa Caterina i el sistema alimentari (s.XIV), *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1995, 585-590.

l'elecció d'un segon agonitzant. Aquell any el primer agonitzant era el prevere Ignasi Carrió i l'elegit com a segon, Miquel Barceló.²⁷ El 1514 els capellans tenien un salari de 30 lliures. Amb ells col·laborava el *passier*, sobretot a l'hora d'administrar l'extremunció i acompanyar els malalts fins que morien.

Els infants també disposaven d'un ample personal al seu servei. La *mare dels infants* residia al centre i era la primera en rebre els nins abandonats, que lliurava a les llevadores internes fins que trobava una dida externa. Ambdues eren controlades per la mare de les orades, que vigilava de prop la correcta realització de les seves feines.

Quan l'expòsit era donat a alletar fora de l'Hospital, el notari racional anotava en un llibre les dades personals de la dona (residència, estat civil, ofici marit) i de l'infant, així com el compte individual dels pagaments que s'anaven fent a la dida. A canvi d'allotjament, salari o mesada, l'al·letadora lliurava una cèdula que era imprescindible donar per a rebre el pagament del seu servei. Les ordinacions manaven que aquestes dones s'havien de presentar cada mes per cobrar i per mostrar l'infant assignat, que era inspeccionat amb molta cura per la mare dels infants. En el cas dels nins que es nodrien a la Part Forana, el batlle havia de donar raó de si el nin estava viu o havia mort i de com es desenvolupava la criança.

4.4. Direcció i administració

L'Hospital General estava sota el regiment de dos administradors anomenats regents, un ciutadà i un cavaller, triats entre els jurats de l'Illa. Ocupaven el càrrec durant un any, sense rebre cap salari i en finalitzar el període, només un dels dos era substituït per un de nou, per tal d'aprofitar l'experiència de l'altre. Cada regent era "*rehebedor de las personas del dit hospital axi dels censos de aquell com de las almoynas*".²⁸

Alguns dels regidors dels segles XV i XVI foren:

-Ramon de Moià (12-3-1466). En un principi va refusar el càrrec a causa de l'estat de penúria i deutes en què es trobava l'Hospital. Els jurats li exposen que ha d'acceptar el càrrec ja que si no, per aquest motiu, *molts altres farien atretal*. Finalment, Moyà va acceptar la proposta prometenent fer tot el possible per sanejar la maltreta economia del centre.

²⁷ ARM, AH 884, 14.

²⁸ ARM, AGC 9, 30.

Pareix que la situació econòmica va arribar a l'extrem que les rendes e emoluments e entrades del dit hospital no abasten als grans carrechs e deutes de aquell per los quals son vuy degudes moltes e molts grans quantitats axí als oficials e ministres e apothecaris e altres del dit hospital com als precedents administradors e regidors de aquell.

- Joan de Conilleres, ciutadà (13-3-1463, successor d'Arnau de Pacs)
- Hug Pont, mercader (13-3-1463, successor de Francesc Boxó)
- Albertí Dameto, cavaller (9-1-1488)
- Joan Nadal, mercader (9-1-1488)
- Romeu Desclapés, donzell (28-2-1513)
- Gaspar de Moyà, ciutadà (28-2-1513)
- Pere Joan Albertí, donzell (5-2-1516)
- Miquel de Verí, ciutadà (5-2-1516)

L'11 de juliol de 1489, els administradors de l'hospital de Santa Catalina, Vicenç Roig i Antoni Sastre, comparegueren davant els jurats per notificar la seva renúncia al càrrec a causa d'ocupacions pròpies que els impediien exercir-lo.²⁹

Els regents eren substituïts pel prior quan aquests no estaven disponibles, que residia a l'Hospital. Encapçalava les col·lectes que es feien a la Ciutat per recaptar les almoines pels pobres i s'encarregava de cercar dones per al centre sense cap retribució. El seu salari era de 12 sous.

Un altre dels màxims supervisors de la institució, juntament amb els regents, era el notari racional: enregistrava els infants abandonats, controlava el nombre de malalts que entraven, les robes i donacions, les despeses i pagaments, etc.

L'advocat era l'encarregat de defensar l'Hospital en qualsevol causa o litigi en què es veiés involucrat. L'advocat en principi no cobrava cap salari, però Pere Joan Çaforteza, el 1514, cobrava un salari de 8 lliures.

El clavari de la consignació era l'encarregat de fer l'albarà dels censals rebuts per consignació i de donar el salari a totes les dides que feien feina per al centre, les quals havien de venir amb les criatures que tenien sota la seva tutela per el correcte alletament.

²⁹ ARM, EU 18, 118.

Per resoldre les causes que afectaven a l'Hospital hi havia l'advocat. El 1514 ho era Joan Çaforteza i, encara que era un càrrec voluntari, rebia una compensació de 8 lliures.

El procurador tenia la funció d'exigir els censos que depenien del centre. Estava en contacte amb els juristes i posava tots els diners recaptats a la Taula de la Universitat. Era un càrrec triennal.

Entre les notaris que treballaren per a l'Hospital General durant el període estudiat, es poden destacar Antoni Piris i Nicolau Costa. Del primer se sap que actuà com a notari i escrivà a les darreries del segle XV i que va morir a principis del 1502, ja que el 21 d'abril d'aquell any, els jurats Pere Joan, donzell, i Joan Domingo Nicolau, ciutadà, nomenen Nicolau Costa com al seu substitut.³⁰

4.5. L'edifici

Les fonts no relaten la distribució espacial de les instal·lacions. És evident que no només hi havia les sales dels malalts (dones, homes, exòsits), sinó també les dedicades a activitats específiques com era cuinar, rentar, guardar els aliments, coure el pa ... Cada tasca comptava amb un responsable. Així el majordom comprava totes les coses necessàries per a la despesa quotidiana de l'Hospital (robes, immobles, forment, carn, peix...) i supervisava també els dinars i sopars i, a canvi, rebia 25 lliures. El reboster no només es preocupava de mantenir ben ple el rebost, sinó de posar i llevar taula i moldre el blat al molí de l'Hospital. Rebia 12 lliures. En canvi, el forner per coure i pastar el pa només rebia 8 lliures. Les dones de la casa formaven el servei domèstic de l'Hospital: feien les bugades, rentaven, feien els llits... El normal és que fossin dues, però comptaven amb l'ajuda d'alguns dels malalts que, una vegada curats, quedaven al centre i col·laboraven en petites feines. La cuinera també era ajudada per les dones de la casa si no es bastava tota sola per controlar tot el relacionat amb l'elaboració dels dinars i sopars. El salari d'aquests darrers oficis femenins era de 8 lliures.

Qualsevol vivenda podia ser sotmesa a unes reformes i servir com a hospital. És el cas de l'Hospital de Santa Catalina que, construït a partir

³⁰ ARM, EU 23, 82v.

d'un finca que estava sota la propietat del seu fundador, disposava de les següents instal·lacions: capella, refectori, dormitoris, claustre, cuina, forn, infermeria i fossar.

L'edifici habilitat havia de reunir unes condicions específiques, entre elles la ubicació. El centre de les ciutats o els voltants de catedrals, convents i monestirs eren bons llocs per construir-los. Un aspecte important a l'hora d'ubicar un edifici hospitalari era la proximitat a un abastiment d'aigua. En el cas que ens ocupa, no creiem que l'Hospital General tingués gaires problemes al respecte, ja que la sèquia de la vila passava pels seus voltants. Per la seva banda, l'Hospital de Santa Catalina se subministrava amb el cabdal del torrent de sant Magí. Només els albergs dels masells eren aixecats en llocs especials (als afores o en cruïlles de camins).³¹ En aquest cas, l'Hospital General estava ubicat a la zona del Sitjar.

Per a la construcció del nou hospital s'atorgaren 8.350 metres quadrats, on s'ubicaren alhora l'hospital i l'església (on es conservarà el Crist de la Sang).

Respecte a la construcció de l'església, el mestre Mateu Forsimanya fou el picapedrer encarregat de ser el capmestre de l'aixecament, que degué iniciar-se entorn del 1460. S'ha de destacar la important ajuda econòmica, 300 lliures, que el Gran i General Consell va aportat per a la seva creació l'11 de setembre de 1487. Això sí, amb la condició que a la porta de la mateixa s'esculpissin les armes de la Universitat.³² Se sap que l'església encara no estava acabada el 1517, almanco pel que fa a la part del cor, on el Gran i General Consell destinà 60 lliures per sufragar les despeses de la instal·lació d'uns orgues, fruit d'una donació per part de Bartomeu Ballester el 8 d'octubre de 1517. Aquests orgues van ser adquirits per part del dit Ballester a l'església de Sant Miquel.³³ El 1497 Amador Creix assumí les obres, substituint a mestre Forsimanya.³⁴

No obstant això, encara que les obres no havien conclòs el segle XVII, això no impedia, des del moment de la seva creació, la celebració d'actes

³¹ Juan Carmona García. *El sistema de la hospitalidad pública en la Sevilla del Antiguo Régimen*, Diputación Provincial de Sevilla, 1979, 23

³² ARM, AGC 13, 26v.

³³ Eusebio D.E. Pascual. *Ibidem*.

³⁴ Maria Barceló Crespi. "Notes sobre picapedrers a la Mallorca medieval", *BSAL LVI*, 2000, 103-116

litúrgics. Per exemple, el 1482, Felip de Pacs, un dels administradors, donà llicència al prior del Carme per predicar el diumenge de la Septuagèsima dins el recinte eclesiàstic.³⁵

4.6. La implicació de l'administració pública

Les autoritats civils reemplaçaren l'Església en la direcció dels centres assistencials. Aquesta intervenció dins l'administració de l'Hospital és una reacció a la necessitat de preservar l'ordre públic. Cal recordar que el pobre i el malalt eren objecte de la caritat cristiana, però també de control, a causa del seu perill social. Quan arribà el moment en què aquests col·lectius podien ser un risc, l'Església deixà de monopolitzar l'activitat assistencial i els laics passaren a ocupar els càrrecs, tant els principals (administradors) com el més modestos (reboster). El poders públics participaven cada vegada més en la provisió de càrrecs, gestions, remodelacions, donacions del centre...³⁶

L'Hospital General depenia del Gran i General Consell. Les despeses eren freqüents i cobrien l'assistència dels malalts, l'aliment, el vestit, les reparacions de l'edifici... Davant xifres tan importants, el centre havia de fer front acudint a dos tipus d'ingressos econòmics: el provinent de la caritat (almoines i llegats testamentaris) i el de les autoritats públiques.

Sembla que durant els primers anys de la fundació de l'Hospital General, aquest patia problemes econòmics que el varen obligar a demanar diverses subvencions als jurats. Així, el 13 de desembre de 1488, els jurats, després de l'exposició per part d'un d'ells en la qual feia referència a la situació econòmica del centre i a la necessitat de la vida dels pobres qui en aquell són per que en aquell se complexen les set obres de misericòrdia; acordaren que els jurats dels rossecs dels talls havien de ser els que determinassin la quantitat a lliurar, que en qualsevol cas no havia de superar les 100 lliures.³⁷

Tres anys més tard (8 d'abril de 1491), els jurats reberen una altra petició econòmica per part de l'Hospital General i del de Santa Caterina, al·legant que en aquest any acollien a molts de malalts tant de Ciutat com de la Part

³⁵ P.A.Sanxo. "Sobre predicar el prior del Carme a l'església de l'Hospital el diumenge de Septuagèsima", *BSAL*, XXIV, 1932-1933, 84.

³⁶ Luis Martínez García. *La asistencia a los pobres en Burgos en la Baja Edad Media. El Hospital de Santa María la Real 1341-1500*, Diputación Provincial de Burgos, 1981, 28.

³⁷ ARM, AGC 13, 81v.

Forana. Malauradament, no consta a la documentació la resolució presa pels jurats, que ens permeti conèixer si la petició va ser acceptada.³⁸

També es té constància d'una altra subvenció, en aquesta ocasió en concepte de 80 quarteres de forment que Robert Desmàs es va comprometre a lliurar a l'Hospital General en nom de la Universitat, després d'haver-ne lliurades ja 50.³⁹

Els jurats contribuïen pagant els salaris dels treballadors, però també eren reclamats per altres hospitals per col·laborar amb nous jubileus. Així, els jurats demanaren un al 1455 a l'abat de Mallorca, Joan Ballester, per invertir-lo en la reedificació de la Casa dels Mesells, donada la valuosa funció que desenvolupava a l'Illa.⁴⁰ La petició es va repetir el 1565, moment en què l'abat va respondre amb una ajuda de 100 ducats.⁴¹

Les donacions públiques no només quedaven a l'Illa. Quan el 1506 es varen demanar almoines des de l'Hospital de Sant Jaume de Galícia, els jurats varen respondre, ja que molts mallorquins recorrien el camí com a pelegrins i aquestes ajudes servien per atendre'ls durant el trajecte, on patien tot tipus de misèries.⁴²

4.7. Donacions particulars

La malaltia i la pobresa provocaven sentiments de pietat. Aquesta misericòrdia s'expressava mitjançant l'almoïna i les donacions a favor de les institucions assistencials i eren una manera de redimir els pecats per part d'aquelles persones que disposaven de recursos econòmics. Riquesa i pobresa es complementaven: les aportacions possibilitaven a certs sectors socials la salvació de l'ànima a través del seu poder redemptor i purificador. Els pobres eren necessaris perquè eren un instrument de perfeccionament cristià.⁴³

Pel que fa a les donacions particulars. El 27 d'abril de 1503, Joana Font va fer donació universal dels seus béns a l'Hospital de Santa Catalina amb la

³⁸ ARM, AGC 14, 64.

³⁹ ARM, EU 21, 211.

⁴⁰ ARM, EU 10, 198v.

⁴¹ ARM, AH 699, 56, 58v.

⁴² ARM, AH 426, 51v-52.

⁴³ Elena Maza Zorrilla. *La pobreza y asistencia social en España. Siglos XVI al XX*, Valladolid, 1987, 45.

condició que Guillem Llull (tal vegada familiar seu) no fos despatxat *sense haver culpes i causes legítimes*. Els administradors del dit hospital accepten les condicions a canvi de poder obtenir tota la informació possible sobre Guillem Llull.⁴⁴

Una altra donació, en aquest cas testamentària, a favor de l'Hospital, tingué lloc el 3 de maig de 1633. Bartomeu Dalmau, prevere beneficiat a l'església de Santa Creu i *collegial* de l'Hospital General, estant malalt de gravetat decidí fer testament. Elegí com a marmessors els preveres Guillem Galmés i Andreu Ginard, aquest darrer beneficiat a la Seu. Dalmau demanà que *venan tots los meus bens en lo encant public* i del que s'obtingués es compressin fins a 50 lliures de renda, que es lliurarien a l'Hospital General, essent distribuïdes de la següent manera:

-25 lliures *per sustento de pobres*

-25 lliures restants en sufragis i misses baixes de rèquiem per la seva ànima, la dels seus pares i la d'altres familiars.

Però en el moment en què els seus nebots, que aleshores eren a punt de contreure matrimoni, tinguessin una filla, aquests 25 lliures darreres li serien donades en concepte de dot per contreure matrimoni.⁴⁵ Entre els testimonis podem destacar Onofre Freé, doctor en medicina i Jacint Mas, cirurgià.

El segle XVII, concretament el 17 d'agost de 1621, el regent de l'Hospital General, Miquel de Térrens, comprà als jurats 52 lliures censals d'un tros de terra i garriga al *Comellar* (Sineu) que es troba sota alou i domini directe del notari Joan Segura.⁴⁶

Els encarregats de controlar les capses de les parròquies destinades a les almoines eren els baciners. A l'església de l'Hospital hi havia unes capses que contenien el total recaptat de les almoines. Aquestes bacines estaven tancades amb dues claus, una en poder dels regents i l'altra en poder del jurat que el proper any seria nomenat administrador. Els baciners, cada darrer dijous de mes (un dia abans del pagament a les dides) donaven compte del recaptat a cada parròquia i ho lliuraven als regidors qui ho dipositaven seguidament a les seves bacines. També hi havia baciners encarregats de recaptar les almoines a la Part Forana, que lliuraven les almoines cada quatre mesos.

⁴⁴ ARM, EU 23, 257.

⁴⁵ ARM, AH 884, 11.

⁴⁶ ARM, EU 29, 403.

L'Hospital General també es mantenia en part mitjançant les almoines que recaptava directament. Les fonts indiquen que eren els mateixos pobres i malalts, ja fossin *home com dona així vell com jove y minyó*⁴⁷ del centre els que sortien tant de dia com de nit a demanar ajudes entre els ciutadans. Era tal el renou i la pertorbació que podien ocasionar, que alguna vegada les autoritats es veren obligades a demanar que no sortissin baix pena de córrer la vila. La mendicitat es volia prohibir aplicant aquest tipus de normatives.

5. Bibliografia

- Pau Cateura. *Fundación y dotación del Hospital de San Andrés en la ciudad de Mallorca por Nuño Sans*. UNED, 1980
- Gabriel Llompart. "La población hospitalaria y religiosa de Mallorca bajo el rey Sancho (1311-1324)". *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 33/34, Zaragoza, 1979, 69-78.
- Rafael Martínez San Pedro. *Historia de los hospitales de Alicante*. Instituto de Estudios Alicantinos, Alicante, 1974.
- Aurora Pérez Santamaria. "El hospital de San Lázaro o Casa dels Malalts o Mossells". *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*. CSIC, Barcelona, 1980, 77-115.
- Antoni Riera i Melis. "Pobreza y alimentación en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media". *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. Institut d'Estudis Baleàrics, 1995, 39-72.
- José María Rodríguez Tejerina. *Historia de la Medicina de Mallorca. Desde sus orígenes hasta el siglo XVI*. Palma de Mallorca, 1981.
- Jaume Sastre Moll. "Los pobres y su asistencia hospitalaria en Menorca". *BSAL*, 57, Palma, 2001, 49-60.
- J. Tolivar Faes. *Hospitales de leprosos en Asturias durante las edades Media y Moderna*. Instituto de Estudios Asturianos, Oviedo, 1966.
- Stuart Woolf. *Los pobres en la Europa moderna*. Editorial Crítica, Barcelona, 1989.

⁴⁷ Ibidem